

**GÜN BATIMI**

# GÜN BATIMI

Dünyanın en büyük en zengin ekonomilerinin geleceğinin önünü tıkayan devasa bir buzdağı var: Global yaşlanma. Bu buzdağının görünen kısmında yaşlı sayısının olağanüstü oranda artması ve genç sayısının azalması var. Gözle görünmeyen kısmında ise henüz vahameti anlaşılmamış olan bu demografik transformasyonun getireceği ekonomik ve sosyal yük yatıyor. Öyle bir yük ki vaktinde önlem alınmazsa Amerika dahil en büyük güçleri iflasa sürükleyebilir.

Global yaşlanmanın maliyeti bütün imkanlarımızın, hatta dünyanın tüm varlıklı ülkelerinin kolektif imkanlarının ötesinde olacak. Bu durumu bu ülkelerin liderleri de pekala biliyor. Fakat şimdiye kadarki tepkileri harekete geçmek değil, felce uğramış gibi sessiz kalmak oldu. Hemen hiçbir ülke hazırlık yapmıyor. Hiçbir ülke hiçbir şey yapmıyor.

Yapılması gereken reformların önünde şu engel var: liderler ne yapılması gerektiğini biliyorlar fakat seçmenlerini ürkütmek istemiyorlar. Oysa bu gidişle sosyal güvenlik harcamaları tüm devlet gelirlerinin üstüne çıkacak.

Vaktiyle bir bilge kişi "hayatın gerçek trajedisi herkesin kendine göre bir nedeni olmasıdır" demiş. Politikacılar da buna dahil. Emeklilik haklarında bir kesintiye veya değişikliğe girişirlerse seçmenlerini yitirmekten korkuyorlar. Yaşanan anda ortaya çıkan acil problemlere çözüm bulmak için tüm imkanları seferber etmek, gelecekteki bir sorun için şimdiden önlem almaktan daha kolay geliyor onlara. Tam bir kurbağa gibi davranıyoruz. Kurbağa kaynar suya düşerse anında dışarı fırlar. Oysa soğuksuya düşen kurbağa yavaş yavaş ısınan suda sakın sakın yüzer: ta ki pişinceye kadar.

Şimdi biz de yüzüyoruz. Acaba sıcaklık kimsenin fark edemeyeceği kadar yavaş mı yükseliyor? Sık sık seçim dönemine girilen demokratik sistemlerde uzun vadeli tercihlere yer verilemez mi?

Global yaşlanma konusunda içinde bulunduğumuz politik açmazın bir başka nedeni de hükümetlere duyulan güvenin gittikçe azalmasıdır. İnsanlar ne yapılması gerektiğini biliyorlar fakat kısa vadeli fedakarlıkların adil bir biçimde paylaştırılacağı veya uzun vadeli çıkarları dürüstçe koruyacakları konusunda politikacılara güvenmiyorlar. Bu güven olmayınca da seçmenler aynen devam etmesi mümkün olmamasına rağmen statükoya dört elle sarılıyorlar.

Verimsiz partizanlık seçimde umursamazlık yaratır. Etkin eylem için dünya, ideolojiyi bir yana bırakıp yaşlanma gerçeğiyle yüz yüze gelmelidir. Sol, ilerici hükümetin temel taşı olarak emeklilik haklarının arttırılmasını savunmaktan vazgeçip bu harcamaların kamu bütçesini batırdığını idrak etmelidir. Sağ ise yalnızca kemer sıkma programlarının ötesine geçip, geleceğin yaşlılarına nasıl bakacağını kapsamlı bir planını çıkarmalıdır. Her iki taraf da birleşip kamuyu "çocuklarınızın ve torunlarınızın geleceğine ipotek koydurtmayın" diye uyarmalıdır. Zira bir toplumun ahlaklı olup olmadığının en önemli sınaması çocuklarına nasıl bir dünya bıraktığıdır. Çoğu insan

gelecek kuşakların selameti için fedakarlık yapmaya hazırdır fakat fedakarlığın boşa gitmeyeceğini ve adilce paylaşılacağını bilir.

## **SORUNUN KAYNAKLARI**

### **Demografi**

30 yıl önce hızlı nüfus artışının dünyanın geleceğini tehdit ettiğine inanılıyordu. Nüfus bilimcileri şimdi de nüfus artış hızında önemli bir düşme ve yaşlı nüfusunda önemli bir artış projeksiyonu yapıyorlar.

Sanayi devrimine kadar 65 yaşın üstündekilerin sayısı dünya nüfusunun %2-3'ünü aşmıyordu. Bu oran şu anda gelişmiş ülkelerde %14; 2030'da %25'e çıkacak.

Daha genç nüfusla yola çıkan gelişmekte olan ülkelerde bu orana daha geç ulaşılabilecek. Fakat doğurganlık onlarda da hızla düşmeye başladığından, aynı hızla yaşlanacaklar. Örneğin 2050'ye gelindiğinde Çin'de 65 yaş üstü kişi sayısının 350 milyona ulaşması bekleniyor. Oysa daha 1990'da bu rakam dünyadaki tüm yaşlı sayısıydı.

Yaşlıların bakım maliyetinin önemli bir göstergesi çalışan nüfusun (15-64 yaş arası) yaşlı sayısına oranıdır. "Yaşlıların bağımlılık oranı" denen bu oran, her bir emeklinin maliyetini karşılayan ücretli veya bakıcı (yaşlının evladı veya başka bir yakını gibi) sayısı hakkında kaba bir fikir verir. 1960'da 6.8'/1 olan bu oran günümüzde 4.5/1'e düşmüştür. 2030'da 2.5/1'e düşmesi beklenmektedir.

Bu oran bile durumun ciddiyetini ifade etmekte yetersiz kalıyor. II. Dünya Savaşından sonra emeklilik yaşı da gittikçe düşüyor. ABD'de 1950'de ortalama emekliliğe ayrılma yaşı 69 iken bugün 64 oldu. Bu yüzden vergi ödeyen çalışan sayısının emekliye oranı hızla düşüyor. Gelişmiş ülkelerde para verenlerin para alanlara oranı şu anda 3.0, 2030'da 1.5 olması bekleniyor. Bazı Avrupa ülkelerinde 1'in altına da düşebilir.

Böylece parayı kazanıp vergisini verenden çok parayı harcayan olacak.

### **Ortalama Ömrün Uzaması**

Global yaşlanmanın arkasındaki en önemli güç, insan ömrünün görülmemiş derecede uzamasıdır. Suların klorlanmasından aşılar, antibiyotiklerden by-pass ameliyatlarına kadar pek çok buluş sayesinde ortalama yaşam süresi dünyada 65'e, gelişmiş ülkelerde 75'e, Japonya'da 80'e çıktı. Önümüzdeki 30 yıl içinde bu sürelerin 7-8 yıl daha uzaması bekleniyor. Bu eğilimler kadınlarda daha da belirgin. Doğumdaki riskin azalmasıyla kadınların ömrü erkeklere göre 7-8 yıl daha uzadı. Bugün gelişmiş ülkelerde 65 yaş üstündekilerin %60'ı, 75 yaş üstündekilerin %75'i kadındır.

İnsan ömründeki bu devrim, süregelen kamu politikalarını da yerinden sarsacak. 1880'lerdeki Bismarck Almanya'sından 1930'ların Roosevelt Amerika'sına kadar, batılı ülkeler kamu emeklilik sistemlerini oluştururken "normal" emeklilik yaşı 65 kabul

edilmişti çünkü pek az kişi bu yaşa ulaşıyordu, ulaşanlar da zaten pek fazla yaşamıyordu.

Oranı artan yalnızca yaşlılar değil. 80 yaşını aşkın çok yaşlıların oranı da git gide yükseliyor. Öyle ki emeklilerin çocukları da artık emekli olabiliyor. Japonya'da 100 yaşındaki bir kadın kasksız motorsiklet kullanırken yakalanmış. Kadının "kaskımı 79 yaşındaki oğluma vermişim" şeklindeki bahanesi polisi ceza yazmaktan alıkoymamış.

"Yaşlıların yaşlanması" global yaşlanmanın getirdiği ekonomik yükü katlayarak arttırıyor. Zira 85 yaşın üstündeki aşırı yaşlıların sağlık ve bakım harcamaları 65-74 arasındaki "genç yaşlı"ların üç katı olup, ABD'de kişi başı yıllık ortalama 40.000 \$ dolayındadır. Osteoporoz, bunama, körlük, sağırılık, kalp gibi hastalıkların bakımı çok pahalıdır.

## **Nüfusun Azalması**

Bir kadının yaşamı boyunca dünyaya getirdiği çocuk sayısının global ortalaması eskiden 5.0 iken şimdi 2.7'ye düşmüştür. Gelişmiş ülkelerde ve Çin'de bu rakam 2.1'lik "ikame oranı"nın (nüfusun sabit kalması için gereken doğum sayısı) çok altındadır. En düşük doğurganlık oranı 1.2 ile İtalya'dadır. Bu kadar düşük doğurganlık oranı ailenin her kuşağının bir önceki kuşağın yarısı büyüklüğünde olması anlamına gelir. Böylece alışlagelmiş nüfus piramidi yaşlıların çoğunluğu oluşturduğu ters piramit haline gelir. Japon Sağlık Bakanlığının son raporunda şakayla karışık "bu gidişle dünyadaki Japon sayısı 3000 yılında 500 kişi 3500 yılında 1 kişi kalacak" deniyor.

Öte yandan geri kalmış ülke ve yörelerde nüfus hızla artmaktadır. 1950'de Afrika'nın nüfusu Avrupa'nın yarısı iken şimdi eşit duruma geldi. 2050'de 3 katı olması bekleniyor.

Nüfus artış hızındaki bu farklılık gelişmiş ülkeler için ciddi sonuçlara yol açabilir. Bunlardan en aşikar olanı, yaşlı ve zengin toplumlardaki genç iş gücü açığını kapatmak için yoksul ülkelere akacak devasa boyuttaki göçtür. Etnik azınlıkların yoğunlaşmasıyla dil ve dinde "balkanlaşma", beraberinde kültür savaşlarını getirecek, siyasiler etnik grupları yatıştırmakla uğraşacaklar, göçmen liderler dış politika tercihlerini yönlendirecektir.

Doğumlardaki azalmayla aile yapısı da değişecektir. Önümüzdeki kuşakta her dört çocuktan birinin teyzesi, halası, amcası, dayısı, kuzeni bir yana kardeşi olmayacak, soy ağaçları dallardan değil yalnızca (bazılarında dört kuşaklı) kökten oluşacaktır.

Böylece yaşlılara bakacak aile yakınları kalmayacak, bütün yük hükümetin üstüne kalacaktır.

## MALİ GERÇEKLER

Bir toplumun politik ekonomisi hem bakıma muhtaç vatandaşlarını korumalı, hem de gelecek için hazırlık yapmalıdır. Global yaşlanma her iki görevi de zorlaştırmaktadır zira bakıma muhtaçların sayısı arttıkça toplumun kaynakları ve ilgisi de gelecek kuşaklardan uzaklaşır.

Bugün gelişmiş ülkelerin çoğunda geçerli olan "kazan-öde" (pay-as-you-go) sisteminde çalışan nüfusun kazançlarından yapılan sosyal güvenlik kesintileri hiç birikime fırsat vermeden doğrudan emeklilerin harcamalarına (maaş-sağlık ve bakım giderleri) gitmektedir. Bu da uzun dönemde devlet bütçeleri için felaket demektir. Çalışan/emekli oranı çalışanların aleyhine değiştiğinde gelirin gideri karşılması da imkansızlaşacaktır.

### Japonya

Şu anda dünyanın hemen hemen en yaşlı toplumu olan Japonya, global yaşlanmanın ne gibi sonuçlar doğuracağı açısından demograflar ve piyasa araştırmacıları tarafından yakından incelenmektedir. 20 yıl önce gelişmiş dünyanın en genç toplumuna sahip olan Japonya'da sönen sektörler: pediatri, oyuncak, eğitim, inşaat; gelişen sektörler: hemşirelik, gemi turizmi, ev hayvanları ve dini araç-gereçler.

Yaşlanmanın getireceği dezavantajlara karşın Japonya'nın sosyal ve kurumsal avantajları vardır. Japonlar çalışırken en fazla tasarruf yapan ulustur, emeklilik ücretleri düşüktür (tam ücretin %45-50'si) emeklilik yaşı çok geçtir. 65 yaşın üstündeki erkek nüfusun üçte biri çalışmayı sürdürür. Ayrıca gelenekleri uyarınca yaşlılar çocuklarıyla birlikte yaşarlar dolayısıyla bakım giderleri azdır. Buna rağmen yaşlanma sorunu ciddi biçimde ele alınmakta, önlemler üzerinde çalışılmaktadır.

### İtalya

İtalya'da siyaset ve demografi el ele vermiş dünyanın en kötü sorunlarına yol açacak emeklilik sistemini yaratmışlardır. Emeklilik ücretleri son beş yıl ortalamasının %80'i; insanlar 55 yaşında (devlet memurları 40'ların başında) emekliye ayrılabilir. Sosyal güvenlik harcamaları GSYİH'nin %15'ini aşkın. Çalışan sayısı emekli sayısının altında. Kadın başına 1-2 çocuk ile dünyanın en düşük doğurganlık oranına sahip. Reform gerektiği konusunda herkes hemfikir olduğu halde çıkar gruplarının karşı koyması yüzünden pek ciddi bir önlem alınamıyor. Ekonomistler, gençten yaşlıya gelir transferinin gitgide artmasının, toplumlarda büyük huzursuzluklar doğuracağı konusunda uyarıyorlar. İtalya bunun tipik örneği olma yolundadır.

## **Gelişmekte Olan Ülkeler – İki uç nokta**

Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya'da dünyanın en yüksek doğurganlık oranı (5.0) ve en düşük yaş ortalaması (Sahra'nın güneyinde 50 yaş) olduğundan nüfus daha uzun süre genç kalacaktır.

Öteki uçta ise eski Sovyet ve Varşova Paktı ülkeleri vardır. Herkesi kapsayan emeklilik sistemi, erken emeklilik ve düşük doğurganlık oranını telafi edecek ekonomik büyüme olmayınca ücretli/emekli oranı 2.0'nin altına düşmüştür. Yüksek enflasyon yüzünden emekli aylıkları insanların sefalet içinde yaşamasına yol açmaktadır. Sosyal güvenlik harcamalarının GSYİH'daki oranı Avrupa'nın en yüksekleri arasındadır. Vergi kaçırma devasa boyutlardadır. Korkunç bütçe açığı, batmakta olan bir ekonomi, küçülen nüfus ve toplumun devlete olan güvenini yitirmesi doğan sonuçlar arasındadır. Dünya Bankası "Emeklilik sistemlerinde acil ve ciddi reform" önermektedir.

## **Kolay Seçenek Yok**

İyimserler yaşanan nüfusun sorun yaratmayacağını zira harcamaları karşılayacak gelişmeler olacağını söylüyorlar. Onların iddialarını ve bizim gözlemlerinizi tek tek ele alalım.

### **1. Verimlilik artacak, ekonomi büyüyecek.**

Bilindiği gibi GSYİH, çalışan sayısı çarpı çalışan başına üretime eşittir. Çalışan sayısı azaldıkça verimliliğin bunu telafi edecek hızla artacağı kuşkuludur zira artık GSYİH'nın büyük bölümünü hizmet sektörü oluşturmaktadır. Hizmet sektöründe verimlilik artışına ise çok zor ve çok küçük oranlarda ulaşılır.

### **2. Azalan doğum göçlerle karşılaşır.**

Telafi edici boyutta göç uzun vadede pek çok siyasi ve toplumsal soruna yol açar. Gelişmiş ülkelerde seçmenler göçün daha da kısıtlanmasını istemektedirler.

### **3. Tıpta israf önlenerek maliyet azaltılır.**

Tıpta maliyetler israftan değil, günden güne gelişen teknolojilerden dolayı artmaktadır: yeni teşhis yöntemleri, yeni ilaçlar, yeni ameliyat teknikleri v.b. Üstelik bunların önemli bir bölümü hastaların yaşama ölüm arasındaki ağır hastalık süresini uzatmaya yaramaktadır.

### **4. Doğan çocuk sayısı azalınca onların bakımı için gereken maliyet de düşecek.**

Doğan çocuk büyüyüp üretken nüfusa katılacağından yeni kuşaklar için çok gereklidir. Aksi takdirde yaşlıların oranı aşırı artacaktır.

Temelsiz savlarla reform geciktirildikçe sorunlar da büyümektedir. Sosyal Güvenlik harcamaları GSYİH'nın %16'sına çıkıp bunu karşılayacak gelir artışı olmayınca bütçe açığı ve kamu borçları patlayacak, Weimar Almanya'sına dönecektir. Hiçbir ülke ekonomisi bu yükü kaldıramaz. Alacak borç bulamaz. Faizlerin aşırı yükselmesi veya devletin borçlarını ödememesi/moratoryum kaçınılmaz hale gelir. Zira nüfus yaşlandıkça büyüyen bütçe açığı ulusal tasarruf hacmini tüketir, dış borç yükselir.

Yurt içinden bulunabilecek borç miktarı azaldıkça yabancılar da daha yüksek risk primi talep ederler. Böylece faiz hadleri fırlar. Zaman içinde üretim ve yaşam standardı düşer. Dış borç ödemelerinin aşırı yükselmesi ulusal bağımsızlığın yitirilmesine bile yol açar. Araştırmalara göre kamu borçları/GSYİH'daki bir puanlık artış, reel faiz oranlarını da ¼ puan yükseltir.

Dünyanın en büyük gelişmiş ekonomisine sahip olan Amerika aynı zamanda dünyanın en büyük borçlusudur; dış borçlarının toplamı 5 trilyon \$'ı aşmıştır. En büyük gelişmekte olan ülke ekonomisine sahip Çin ise önemli bir sermaye ihracatçısı olmuş, sermaye fazlası 1997'de 63 milyar \$'ı aşmıştır. Bu meblağın çoğu Amerikan hükümetinin çıkardığı veya garantörlüğünü üstlendiği tahvil ve bonolara yatırılmıştır. Yani Çin, Amerikan federal bütçesini finanse etmektedir.

### **Vergileri Yükseltmek – Nereye Kadar?**

Öyleyse ne yapalım? Diğer kamu harcamalarından kısıntı yapsak? Belki işe yarar ama belirgin etki yapması için kısıntı değil, kesinti yapmak gerek. Satırın nereye indirileceğini tayin etmek de zor. Bütün sosyal güvenlik harcamalarını (emeklilik, sağlık ve işsizlik sigortası), faiz ödemelerini (kesinti imkansız) ve altyapı yatırımlarını (okul, ulaşım, iletişim gibi gelecek için elzem) bir yana bırakırsak, Gelişmiş Ülkelerde geriye GSYİH'nın kabaca %10'u, yani toplam kamu harcamalarının dörtte biri kalır. Bunun hepsi kesilse bile açığı kapamaya yetmez.

İşin gerçeği kalan giderlerin hepsinin kesilmesi de mümkün değildir. Bu harcamaların çoğunu devletin temel hizmetleri (emniyet güçleri, posta hizmetleri vs) ve savunma oluşturur. Yakın zamana kadar savunma kesintiler için iyi bir hedef olabilirdi. Fakat soğuk savaşın sona ermesiyle gelişmiş ülkelerde ortalama savunma giderleri GSYİH'ın %2'sinin altına düştü. Bunun altına düşmesi olası görünmüyor.

Bu noktada bazıları "vergileri arttıralım" diyecektir. İyi de, Gelişmiş Ülkelerde ücretlilerin vergi oranları zaten optimum vergilendirmenin eşiğinde veya ötesinde. Bunun üstüne sigorta giderleri açığını kapatmak için gereken ilave %25-40 vergiyi kimse kabul etmez. Nitekim yüksek vergiler yüzünden bazıları resmi iş piyasasından kaçıp vergi dışı işlere dönüyor.

Borçlanma işe yaramazsa, diğer harcamaları kısmak işe yaramazsa, vergileri yükseltmek işe yaramazsa, öyleyse para basalım. Nihayetinde enflasyon en son çare olarak her zaman başvurulan bir yöntem olmuştur. Bugün de pek çok rejim (örn: D. Avrupa) enflasyonu kullanarak yükümlülüklerini minimize ediyor. Fakat herkes bilir ki enflasyon toplumsal güveni yok ettiği gibi ekonomiyi çökertir. Kasıtlı enflasyon, vücudu mahvederken tümöre dokunmayan kemoterapi gibidir.

## YENİ STRATEJİLER

Ücretlilerden yapılan kesintilerle emeklilerin giderlerinin karşılandığı "kazan-öde" sisteminin artık yürümeyeceği aşikardır. Tarihe ve dünya genelinde kültürlerle bakıldığında, işe yarar bir şablonun 6 temel stratejinin çeşitli kombinasyonlarından oluşacağı görülür.

### Çalışma Süresini Uzatmak

Gelişmiş ülkelerde çalışanları, yetişkin yaşamlarının üçte birini emeklilik keyfini sürerek geçirmeyi dört gözle bekliyorlar. 1950'de ortalama emeklilik yaşı ortalama ömrün üstündeydi. Bugün ise 12-18 yıl altında. Üstelik mevcut sistemde emekliye geç ayrılmak kişiye bir şey kazandırmıyor. Oysa emeklilik yaşının bir yıl geciktirilmesi çifte etki yapar: hem bütçeye bir yıl daha katkıda bulunur hem de bütçeden para çekmeyi bir yıl geciktirir. OECD raporlarına göre şimdi 65 olan emeklilik yaşının yavaş yavaş 70'e çekilmesi toplam sigorta giderlerinde %20 ila %40 tasarruf sağlayacak. Geç emekliliğin yalnız maddi değil kişisel yararı da büyüktür. Çalışıyor olmak, yaşlıların sağlıklarını korumasına ve kendilerini çok daha iyi hissetmesine imkan vermektedir.

Bütün bu nedenlerle artık gelişmiş ülkelerde kamu ve özel sektör liderleri yaşlılıkta çalışmayı teşvik eden politikaları tartışmaya başlamıştır. "Geç emeklilik ikramiyesi" "emeklilik haklarına ileri yaşta ulaşma" ve "part-time çalışarak emekliye ayrılma" araştırılan yöntemler arasındadır. Ancak sorun çığ gibi büyürken yetkililer ellerini çabuk tutmak zorundadırlar. Aksi halde sistem geri dönülmez şekilde çökecektir.

İşverenler yaşlılara karşı önyargılı olmaktan vazgeçmelidir. Bugün eleman alırken 50 yaşın altında arayan işverenler bilmelidir ki bilgi, güvenilirlik, verimlilik ve çalışma alışkanlıkları açısından yaşlılar gençlerden aşağı kalmazlar. Fiziksel açığı muhakeme ve deneyim kapatır. Müşteri hizmetleri gibi alanlarda gençlerden daha verimlidirler. Daha düşük ücretle daha az saat çalıştırma imkanı olabilir.

Sendikalar da erken emeklilik peşinde koşmayı bırakıp istihdam imkanlarını arttırmaya odaklanmalıdırlar. Erken emekliliğin gençlere iş yaratacağı nosyonunun modası çoktan geçmiştir.

Hükümetler, belirli bir yaştan sonra ücretlerden gelir vergisi kesintisini kaldırıp yalnızca emeklilik kesintisini sürdürerek geç emekliliği teşvik edebilirler. Yaşlıları eğiterek iş gücüne katılmalarını sağlayabilirler. Madencilik gibi ağır iş kollarında daha kısa süreler kabul edilerek kamunun itirazı bir nebze önlenebilir. Amerika'da şu anda 65 olan emeklilik yaşı 20 yılda 67'ye çıkarılacaktır. Ancak bu yetmez. Hiç değilse 70 olmalıdır.



## **Çalışan Nüfus Sayısını Yükseltmek**

İkinci bir strateji, çalışan sayısını arttırmaktır. Bu da ya çalışma çağındakileri çalışmaya teşvik etmek, yahut da dış ülkelere göç kabul etmektir.

Gelişmiş ülkelerde göç aleyhine bir tutum yaygındır. Oysa araştırmalar göçün uzun dönemde ekonomiye yararlı olduğunu göstermektedir. Göç edenler genellikle vasıflı, daha eğitilmiş ve daha girişimci olduklarından ayrıldıkları ülkeye zarar, gittikleri ülkeye katkı sağlarlar. En zengin ekonomiler en genç ve en vasıflı kişileri çeker. Böylece bu ülkeler daha da zengin olurlar.

Ancak ev sahibi ülkenin nüfusu sabit kalır veya düşerken göçmen sayısının sürekli artması kültürel açıdan bir çok sorunu da beraberinde getirir. O yüzden büyük bir stratejiler paketinin yalnızca bir bölümü olarak görülmelidir.

## **Çocuk Sayısını Arttırmak**

Dünyadaki çeşitli uluslara çocuklarını geleceğin güvencesi olarak görüp görmedikleri sorulduğunda evet cevabının sayısı söz konusu ülkenin yoksulluk derecesi ve doğum oranı ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Ayrıca yoksulluğa bakılmaksızın, bir ülkenin sosyal güvenlik sistemi doğum oranını etkiler. Herkesin sosyal güvenlik şemsiyesi altında olduğu D. Avrupa ülkelerinde doğurganlık eksi iken, kabaca aynı GSYİH sahip fakat sosyal güvenliği yetersiz olan Fas, Tunus, Türkiye gibi ülkelerde doğurganlık yüksektir.

Ancak insanları bebek sahibi olmaya teşvik etmek pek fazla etkin ve güvenilir bir strateji değildir. Beraberinde getirdiği çevre sorunları ve dünya kaynaklarının tükenmesi ihtimalini de dikkate almak gerekir.

Gelişmiş ülkelerde çocuk sayısını arttırmak için çeşitli önlemler alınmaktadır. Ekonomik maliyeti yüksek, sonuç alma süresi uzun olan bu stratejilerin işe yarayıp yaramayacağı 2030 yılından sonra belli olacaktır.

## **Evlatların Bakması**

Yetişkin çocukların yaşlı anne-babalarının bakımını üstlenmeye teşvik etmek dördüncü stratejidir.

Çocukların ebeveynlerinin bakımını üstlenme oranı dünyada fakir ülkeden zengin ülkeye, güneyden kuzeye, doğudan batıya doğru gittikçe belirgin biçimde azalmaktadır. Nesiller arasındaki kopukluğun geriye döndürülmesi çok zordur. Belki maddi teşviklerle ve toplumun bu yönde empoze edilmesiyle bir dereceye kadar başarı sağlanabilir.

## **İhtiyaca göre imkan sağlamak**

Bismarck Almanya'da, Roosevelt Amerika'da sosyal güvenlik yasasını çıkarırken "yaşlılık" yardımlarının amacı, emekliye ayrılmış kişileri yoksulluktan korumaktı. Zaman içinde gelirine veya varlığına bakmaksızın herkesi kapsar hale geldi.

Bugün tüm dünyadaki emeklilik sistemleri ne kadar para harcarsa harcasınlar varsıldan yoksula gelir aktarmada ve gerçek ihtiyaç sahibi yaşlıların yaşam standardını yükseltmede başarılı değildirler. Gelişmekte olan ülkelerde köylerde yaşayan yoksulların hiçbir güvencesi yoktur. Dünya Bankasının sözleriyle "Hayatı boyunca zengin olandan hayatı boyunca yoksul olana kaynak aktarımı hemen hemen hiç olmuyor".

Bunun çözümü basamaklı sistemde yatar. Örneğin Amerika'da ortalama hane gelirinin altında gelire sahip olanlar tüm haklardan yararlansın. Bu ortalamanın üstündeki her 10.000 \$ gelir için hakların %10'u eksik ödensin. En yüksek kesinti %85 olsun. Böylece en varlıklılar bile çalışırken yaptıkları ödemelerin minimum bir miktar karşılığını almış olurlar.

## **Kişileri Yaşlılıkları İçin Tasarrufa Zorlamak**

Gençten yaşlıya gelir transferi şeklinde işleyen bugünkü sistem yerine konabilecek bir başka strateji vardır: Kişileri, çalışma yaşamları sırasında elde ettikleri kazançtan tasarruf ve yatırım yapmaya zorlayarak yaşlılıkta gelir sahibi olmalarını sağlamak. Tasarruf toplu olarak (devlet tarafından) veya bireysel (işyeri veya hane tarafından) yapılabilir. Uygulamada devlet tasarrufu pek işe yaramaz. Katkıları bireye ait olmadığından devlet bu fonlardan çekip başka yerlerde kullanır.

Bunun alternatifi özel tasarruftur. Gerçekten de bireylere gelecekte elde edecekleri hakların sahipliğini vermek, ulusal tasarruf miktarının artmasını sağlayan bir emeklilik sistemi yaratmanın tek etkin yoludur. Çok sayıdaki yükselen ekonomilerde, özellikle Malezya, Singapur gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde kişilerin adına ayrı ayrı açılmış hesaplardan oluşan fakat devlet tarafından idare edilen "tasarruf fonları" kurulmuştur.

Son on yıldır gelişen ülkelerde özel mülkiyete dayalı emeklilik fonlarında artış gözlenmektedir. Bazılarında "kazan-öde sistemi" özel emeklilik fonlarıyla birarada yürütülmektedir. Yakında İsveç'te çalışanların ücretlerinden %2,5 oranında özel emeklilik hesabına kesinti yapılacaktır. Gelişmekte olan ülkeler arasında bu sistem gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu özel fonları kişiler kendileri sermaye piyasasından yatırım yaparak değerlendirmektedir. Ekonomistler şu konuda hem fikirdirler: Özel emeklilik hesabında biriken ana paranın ortalama geliri, yani kişiye dönüşü ekonominin büyüme hızından daha hızlı bir artış göstermektedir. Zira otuz yıllık bir zaman dilimi incelendiğinde hisse senetlerine yapılan yatırımın ortalama getirisi, devlet tahvillerinin ortalama getirisinden kesinlikle daha yüksek olmuştur. Sistemin güvencesi siyasilerin kararlarından veya vaatlerinden bağımsız işlemesidir. Bir başka

avantajı da çalışanları "kapitalist" yaparak çalışanların çıkarlarını iş dünyasının, sermaye piyasalarının ve tümüyle ekonominin çıkarlarıyla birleştirmesidir. Peter Drucker buna "emeklilik fonu sosyalizmi" adını veriyor.

Başarılı olması için yeni bir paradigmanın, yeni bir yaklaşımın farklı stratejilerin bir bileşkesi olması gerekir: emeklilik yaşının uzatılması, aile bağlarının güçlendirilmesi, ihtiyaca göre imkan sağlanması, kişiye özel emeklilik hesapları başlıca stratejilerdir.

Uygulamaya kondukça her stratejinin eksikleri veya hatalı yönleri ortaya çıkabilir. Bu da duruma göre yine kararlar almayı gerektirebilir. Üstelik bu stratejilerin çoğunun yararı kısa dönemde görülemez. Dolayısıyla kamuoyu sabırlı olmayı öğrenmeli, siyasiler de kısa vadede çözüm getiren popülist politikalarla yetinmeyip uzun vadeye yönelik girişimlerde bulunmalıdır.

Bir toplum doğum oranını kısa sürede ikiye katlasa bile, başlangıçta giderler artacağı için (örn. Eğitime ayrılan kaynak) yaşlıların giderlerine bir kuşak geçtikten sonra katkıda bulunmaya başlar. Aynı şekilde, özel emeklilik fonlarının çalışanların ve emeklilerin yaşam standardını belirgin şekilde yükseltmesi 20-25 yıl alır. Emeklilik yaşının yükseltilmesi gibi bazı stratejiler teoride daha çabuk sonuç verir. Fakat toplumsal ve siyasi gerçek şudur ki insanlar beklentilerini veya yaşamla ilgili planlarını bir gecede değiştiremezler.

Uzun vadede yarar sağlayacak stratejilerin tehlikesi ekonomi ve demografide belirgin bir süre çöküntüye yol açabilmeleridir. Bu çöküntü de, bütün ekonomik göstergelerin resmi projeksiyonlarda tahmin edildiğinden çok daha kötüye gitmesine ve stratejinin uzun vadedeki getirisini silip atan bir kısır döngü başlamasına yol açabilir. Bütçe açığından doğan parasal baskıya cevap olarak devlet çok büyük miktarda borçlanmaya gider ki bunun sonucunda faizler aşırı yükselir, dış borçlanma artar, yatırımlar durur, büyüme yavaşlar. Veya vergiler yükseltilir ki bunun sonucunda insanlarda çalışma isteği azalır, kayıtlı işgücü yerini kayıtsız işgücüne bırakır. Her iki durumda da nihai sonuç ekonominin küçülmesi ve vergi tabanının daralmasıdır. Böylece kısır döngünün bir çevrimi daha başlamış olur. Hatta ve hatta, işsizlik veya yüksek vergili ücretler yüzünden insanlar çocuk sahibi olmaktan kaçınacakları için yaşlıların oranı ve bunun getirdiği ekonomik yük daha da büyür.

Son 25 yılda ülkelerin sosyal güvenlik harcamalarına paralel olarak kamu borçları da arttıkça ekonomik performans kötüye gitmiştir. Vergilerin en fazla yükseldiği ülkelerde kayıtlı yani vergilenebilen sektörde, yeni istihdam yaratılması durmuştur.

İnsanlar artık iki konuda endişe duymaktadırlar: 1) Emekli olduğumda maaşı alabileceğim miyim? 2) Alabileceğim bu çocuklarıma ve torunlarıma kuşağına çok mu fazla yük getirecek?

Zaman çok önemli olduğundan ciddi reform önlemleri hemen alınmaya başlanmalıdır. Bu önlemlere bütçe açığının küçültülmesi ve özel tasarrufların arttırılması gibi kısa vadede belirgin sonuç veren politikalar mutlaka dahil edilmelidir.

## DOĞRU SORULARI SORMAK

Global yaşlanmanın tüm sonuçlarını görmek için kantitatif (niceliksel) etkilerine bakmak yetmez; ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, ticari ve ailevi etkilerine de bakmak gerekir.

### A. GSYİH'da Küçülme

GSYİH büyüme, işgücündeki büyümenin verimlilikteki büyüme ile çarpımına eşittir. İş gücü azalıyorsa verimlilik artmadığı sürece (verimlilik artışının da bir sınırı vardır) sonuç küçülmedir. Kişi başı milli gelir, yaşam standardı açısından doğru bir göstergedir ancak altyapı ve Ar-Ge'ye ayrılan payın büyüklüğünden tutun da milli savunmanın gücü ve ülkenin uluslararası arenadaki ağırlığına kadar bir çok alanda toplam GSYİH'nin önemi yadsınamaz. Diğer sonuçları şunlardır:

#### 1. İnşaat-emlak sektöründe durgunluk

Nüfus yaşlanıp ekonomi küçüldükçe yeni konut büro, işyeri ve fabrikalara da talep azalacaktır.

#### 2. Milli savunmada güçsüzlük

Toplam harcamanın sabit olduğu durumlarda kişi sayısı azaldıkça kişi başına düşen pay artar. Milli Savunma bunun klasik örneğidir: önemli olan kişi başı değil toplam büyüklüktür.

#### 3. Kaynak ayıramamak

Eğitimden sağlığa milli parklardan kültür-sanata kadar pek çok alana yeterli kaynak ayıramaz.

### B. Gelişecek Sektörler

Yaşlanan toplumlarda bazı sektörler de normalden daha hızlı gelişecektir.

#### 1. Yatırım Danışmanlığı

Özel tasarruf-emeklilik fonları çoğaldıkça bu hesapların verimli şekilde yönetilmesi için yatırım danışmanlarına olan ihtiyaç büyüyecektir.

#### 2. Sağlık sektörü

Yaşlılık beraberinde sağlık sorunları da getirdiği için estetik-kozmetik, hemşirelik bakıcılık da dahil sağlık sektörü çok büyüyecektir. Ancak inanıyorum ki gelişen ülkeler eninde sonunda şunun farkına varacaklardır: Yüksek teknoloji ürünü bir cihaza veya ilaca bir dolar daha ayırmaktansa çocukların eğitimine, altyapı yatırımlarına, çevrenin korunmasına bir dolar daha ayırmanın daha önemli olduğu bir dönemeç noktası vardır.

### **C. Yaşlıların Etkinliğinin Artması**

Yaşlıların sayısı arttıkça siyasi ağırlıkları da artacaktır. Nitekim gördükleri bütün ilgi ve saygıya rağmen Avrupalı emekliler hükümetlerinin kendilerine yeterli ilgi göstermediğinden yakınmakta, kendi çıkarlarını daha iyi koruyacak bir parti kurulursa ona oy vereceklerini söylemekte. Öte yandan da gençler de eskisi gibi düzeni sarsma girişiminde bulunmuyorlar. Genel bir apati içindeler. Önümüzdeki yüzyılda şöyle bir manzara düşünün: bugünün gençleri yaşlanmış, ekonomik beklentilerinin karşılanmamasından doğan hırsıyla ülkenin alt yapısını kırıp döküyorlar, ücretlerden daha yüksek vergi kesilsin istiyorlar ve kuşaklar arası bir çatışma başlıyor. Olmayacak şey değil.

### **D. Uluslararası Piyasalar**

Sermaye akışlarına ve mali piyasalara etkisinden ayrı olarak global yaşlanma dünya çapında mal ve hizmet hareketlerinde, işgücü göçünde ve ülkelerarası ilişkilerde muazzam değişikliklere yol açacaktır.

Yakın zamana kadar piyasaların genişlemesi, ticaretin liberalleşmesini de ulusal hedef haline getirdi. Piyasaların daralmaya başlaması beraberinde korumacılık politikalarını da gündeme getirmiştir.

Emeklilik giderlerini düşüremeyen gelişmiş ülkeler vergilerini yükseltecek, maliyet artışı dolayısıyla dünya piyasalarında rekabet gücünü yitirecek ve bu yüzden eskisi gibi gümrük duvarları arkasına çekilmeyi tercih edeceklerdir.

İmalat sektörü küçülüp hizmet sektörü büyüdükçe firmalar bilgiye dayalı ürünlerini tüm dünyada en ucuza pazarlamak, satmak ve teslim etmek için cyber network gibi yeni ihracat teknikleri geliştireceklerdir.

Mal ve hizmet kadar işgücü de sınır tanımayacak, genç ve düşük vasıflı hizmet elemanları yaşlı ve varlıklı ülkelerde değer görecektir. Nitekim Japon, Türk ve Koreli inşaat firmaları en ucuz elemanlardan oluşan işgücünü inşaat mahalline taşımakta, orda iş bitinceye kadar çalıştırıp geri göndermektedir.

## **GLOBAL ÇÖZÜMLER**

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin liderlerine sesleniyorum: Global yaşlanmanın nedenleri ve boyutları yanında, bugünkü emeklilik sisteminin taşınmaz yükünün yakında ülkelerin ekonomisini, sonuçta global ekonomiyi tehdit edeceğinin çoğunuz farkındasınız, biliyorum. Ancak harekete geçmek için hepiniz tereddüt ediyorsunuz. Neden?

İlk adımlar elbette kolay olmayacak. Yolunu hazırlamak için seçmenin eğitimini, yükün topluca ve eşit paylaşımını ve global liderliği içine alan uluslararası bir çerçeve gerekecek. Ulusal seçmenler global yaşlanmanın getirdiği sorunları kavradıkça

reformu daha ciddiye alacaklar. Hükümetler birbiriyle işbirliği içinde olursa hiçbiriniz tek başına hareket etmenin ekonomik ve politik risklerini üstlenmek zorunda kalmaz. Bir kaçınız önderlik ederse diğerleri arkanızdan gelecektir.

Tarih bize büyük güçlerin ekonomik krizlerinin çabucak tüm dünyada metastaz yaptığını ve olayların akışını değiştirdiğini gösteriyor. İflas etmiş ulusların bir kaçına bakalım: 16 yy.'da Armada filosuna aşırı harcama yapan İspanya, 18. yy.'da Fransa ("bizden sonra tufan") veya aşırı büyüyen imparatorluğunun üzerinde 20. yy.da nihayet güneşin battığı İngiltere. Her bir krizi takiben dünya ticari ve siyasi bir kaos dönemine girmiş, sonunda jeopolitik düzen değişmiştir.

Ve yine bunların her birinde kriz, hükümetlerin aşırı harcamalarına ekonomik kaynakların yetersiz kalmasından doğmuştur.

Her ülkenin durumu kendine özgüdür. Yaşlanma sorununu her biri, bir dereceye kadar, kendi şartlarında yaşayacaktır. Alınacak ulusal önlemler – tasarruflarda, vergi oranlarında, gelir/gider dengesinde, verimlilikte – uzun vadede kendi vatandaşlarının yararına olacaktır. Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler birlikte hareket etmek zorundadırlar zira günümüzün global ekonomisinde bir ülkenin başarısı dünyayı daha güvenli hale getirirken, başarısızlığı bulaşıcı olabilir.

Kendi başlarına bırakıldıklarında ülkeler yaşlanma sorununa çok farklı politikalarla cevap vereceklerdir. Uluslararası diyalogun temel amacı, ulusal egemenliğin vazgeçilmez önkoşulları ile her ülkenin açık ve büyüyen bir global ekonomiden elde edeceği çıkarları uzlaştırmak olmalıdır. Bunun için IMF, OECD, Dünya Bankası gibi uluslararası bir örgüt kurulması iyi olur. Bu örgüt bilgiyi paylaşır, araştırmalar yayınlar, en iyi sonuç verecek politikaları belirler ve liderlerini (siyasi veya değil) arı yuvasına çomak sokup gerçekleri söylemeye teşvik eder. Örgüt çalışmaya başlarken soracağı ilk soru, "gelecek kuşağın çıkarlarını ve refahını zedelemeyen bugünkü kuşağın çıkarlarını ve refahını sağlamak için nasıl bir mali politika uygulanmalı?" olacaktır herhalde.

Bu kitabı "Önümüzde buzdağı var " demek için yazdım. Karar vakti gelip çattı. Geminin dümenini (büyük ve ağır olduğunu kabul ediyorum) kavrar ve hemen kırarsak, çarpışmayı önleyebiliriz. Köprüde durup "acaba buzdağı mı, değil mi?" tartışması yaparsak, değerli vaktimizi harcamış oluruz. Daha beteri, bütün uyarıları gözardı edip güvertede dans edersek. o zaman dümeni kırmak da kar etmez.

Çoğunuz yıllardır siyasi demokrasinin ve serbest piyasaların savunuculuğunu yapıyorsunuz. Bugün Başkan Clinton'un deyişiyle "son elli yılın en kötü ekonomik krizi"ni yaşıyoruz. Kriz, dünya ekonomisinin açıklığını tehdit ediyor. Bunun üstüne bir de global yaşlanmanın getireceği sorunlar eklenince tüm dünya ekonomisi çözülebilir hatta demokrasinin kendisini bile tehdit edebilir. Siz, dünya liderleri, şu anda zor tercihleri yapın. Böylece özgürlüğün bedava olmadığını ve tarihin yanıltılamayacağını bildiğinizi, geleceği gerçekten umursadığınızı, genç ve yaşlı ulusların yan yana ortak bir amaç için çalışabileceğini gösterin dünyaya.

**Gelişmiş dünyada çalışma yaşındaki yetişkin (15-64)  
sayısının yaşlılara (65 ve üstü) oranı**

There will be ever fewer working-age  
adults available to support each elder.

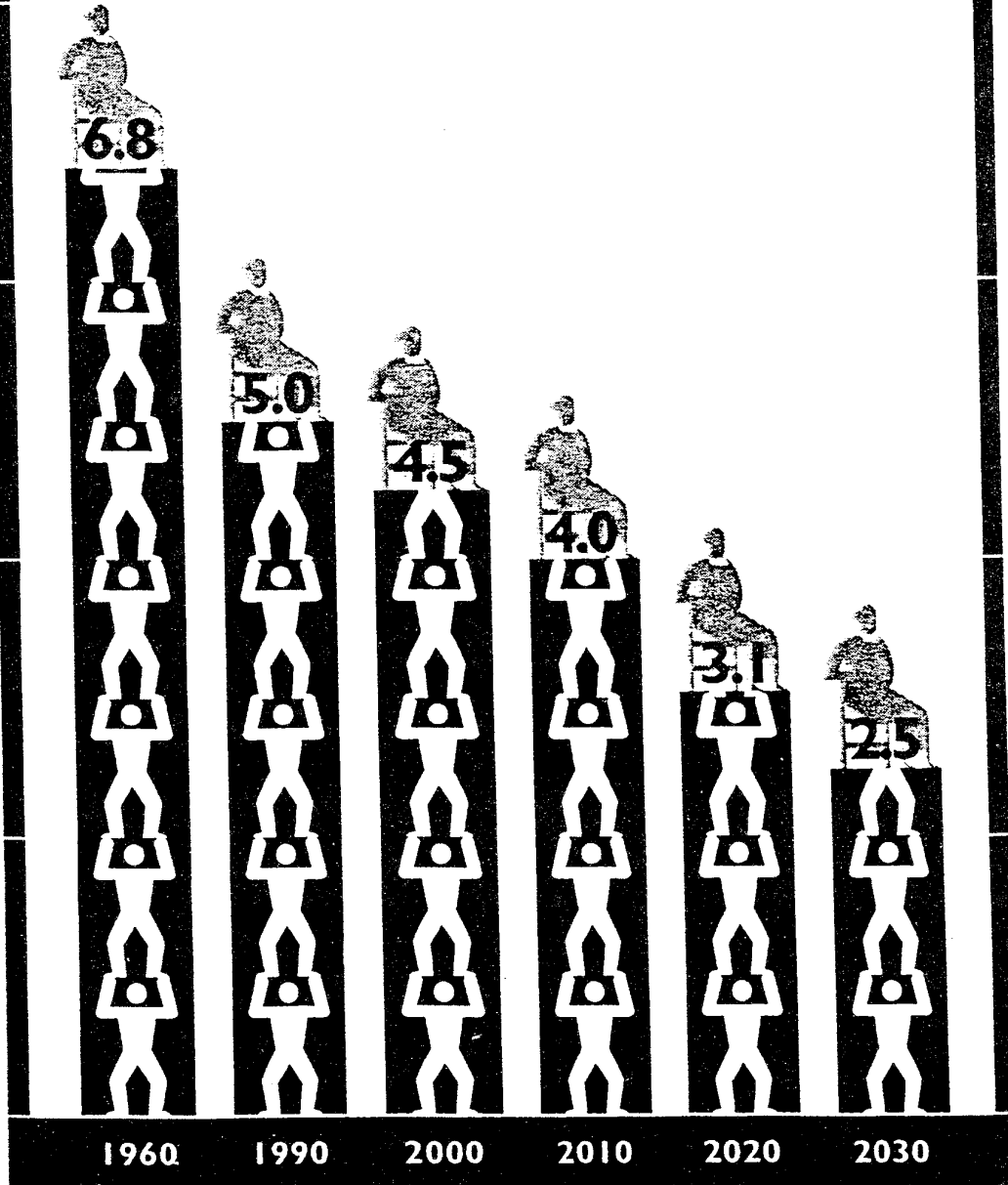
Ratio of working-age  
adults (aged 15-64)



to the elderly  
(aged 65  
& over)



in the  
developed  
world

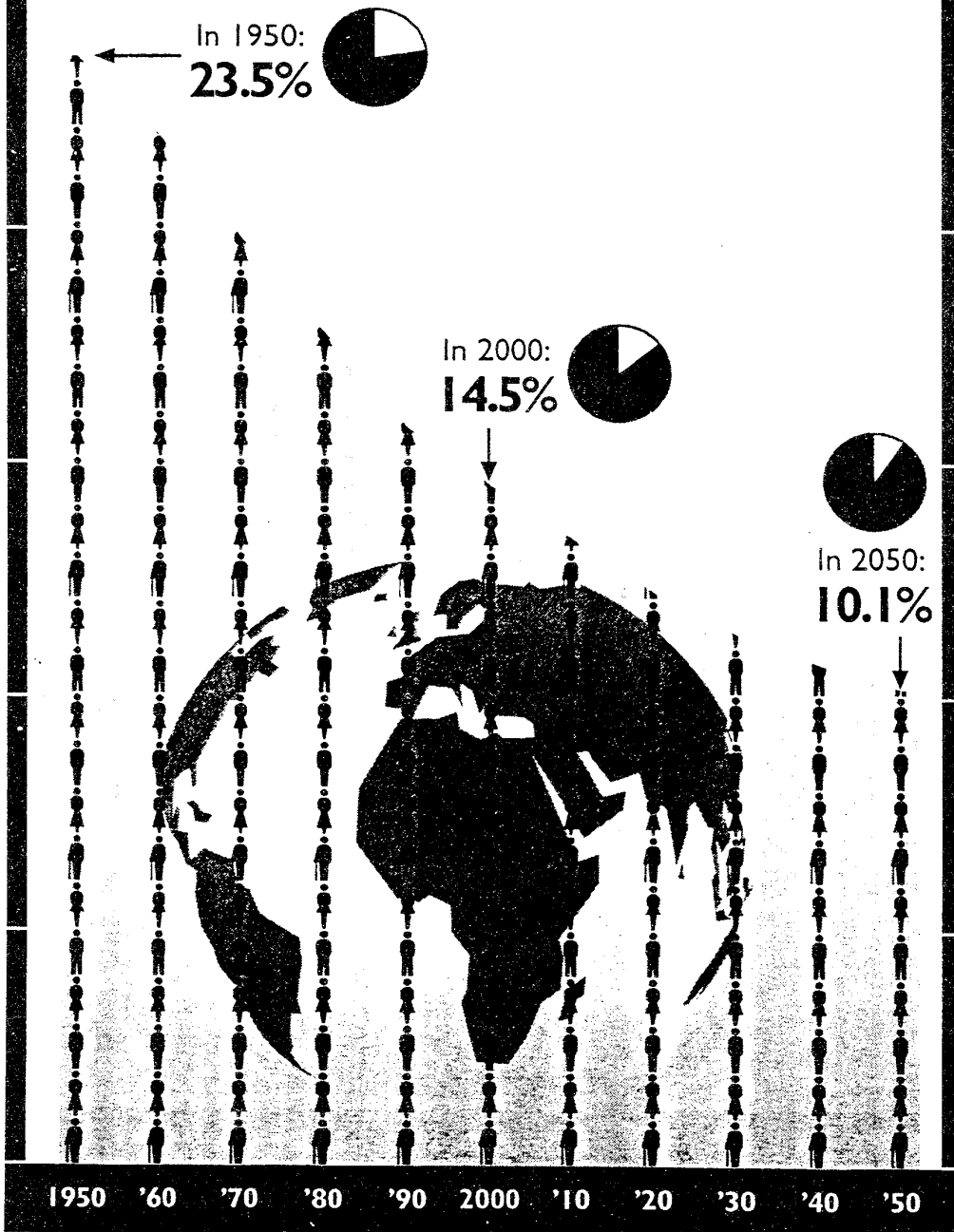


SOURCE: OECD (1996)

*Gelişmiş ülkelerin nüfusunun dünyadaki toplam nüfusa oranı*

The developed countries will make up an ever-shrinking share of the total world population.

Developed world population as a % of the total world population



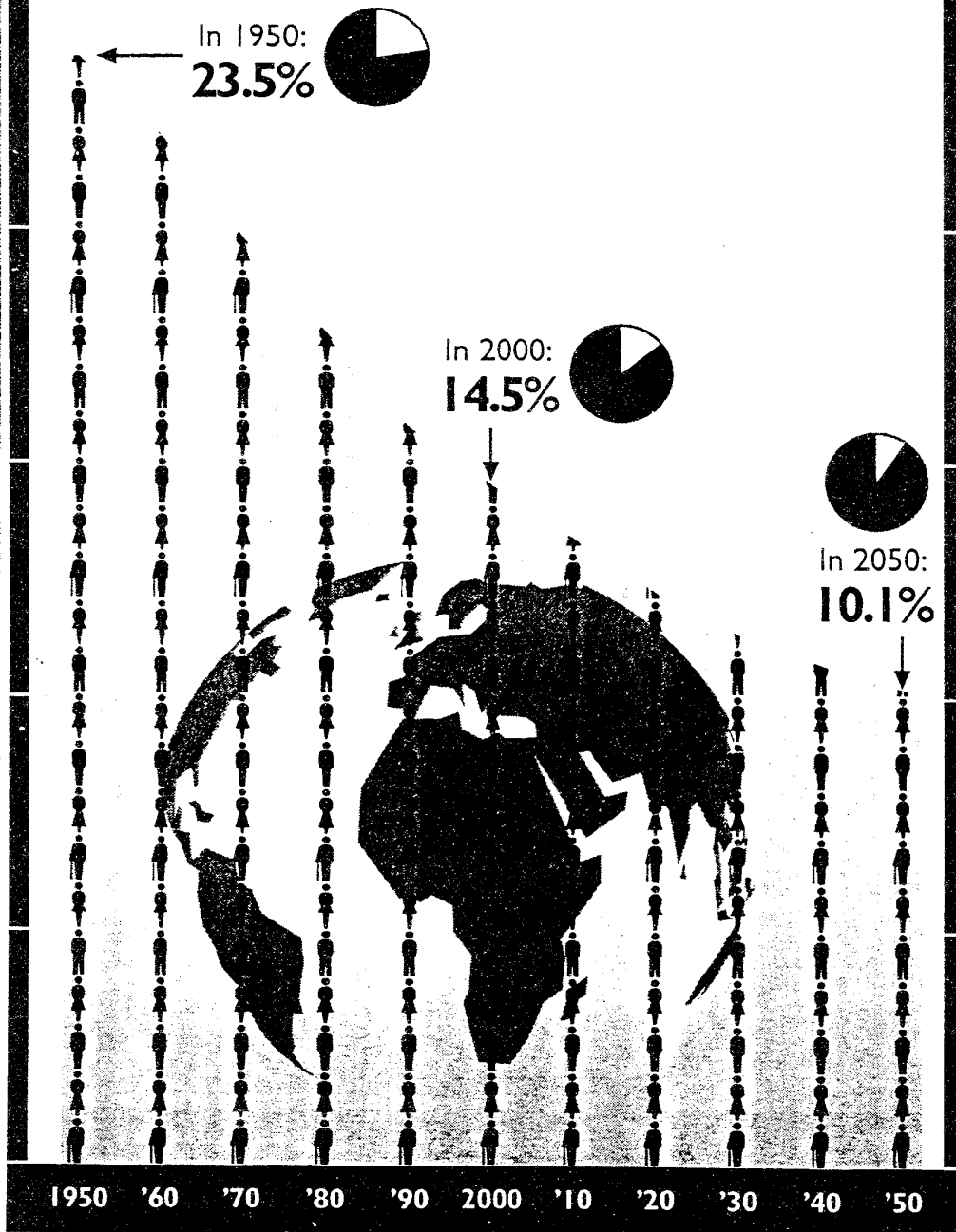
SOURCE: UN (1998)



*Gelişmiş ülkelerin nüfusunun dünyadaki toplam nüfusa oranı*

The developed countries will make up an ever-shrinking share of the total world population.


Developed world population as a % of the total world population

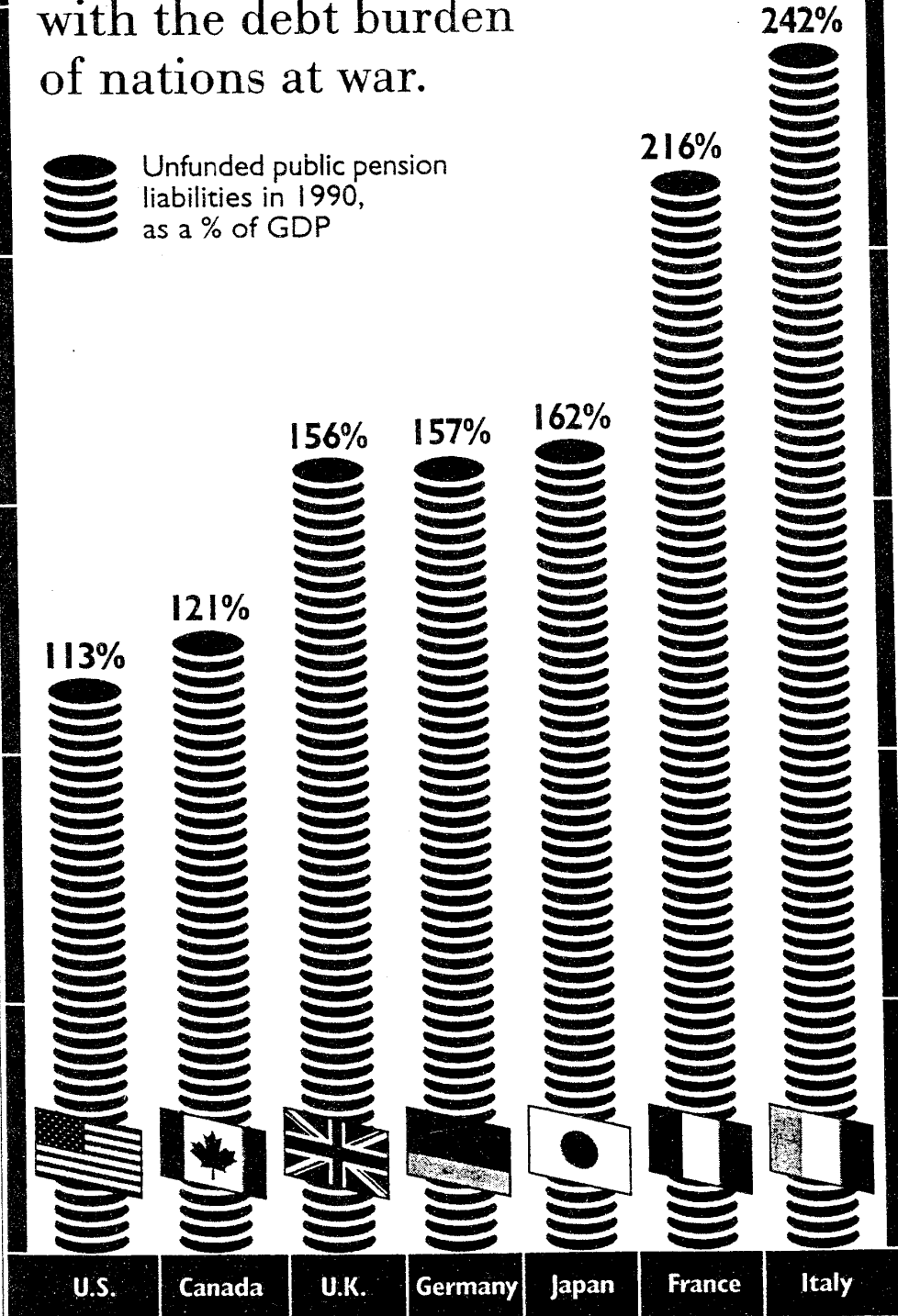


SOURCE: UN (1998)

*Gelişmiş ülkelerde, karşılığı olmayan emeklilik yükümlülüklerinin GSYİH'ya oranı*

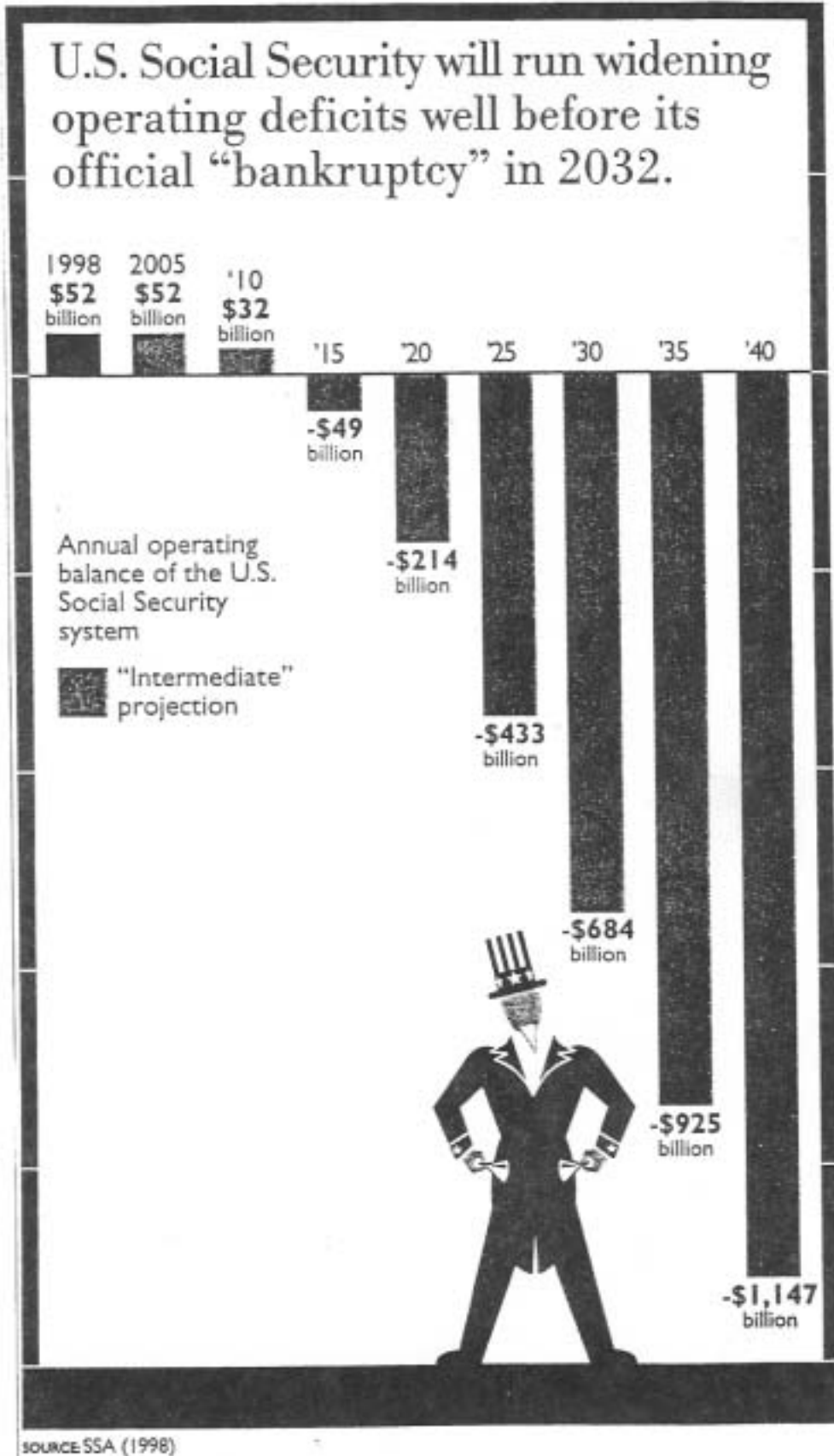
The developed countries have accumulated massive unfunded pension liabilities—on par with the debt burden of nations at war.

 Unfunded public pension liabilities in 1990, as a % of GDP



SOURCE: OECD (1993)

**ABD'de sosyal sigortanın işletme açığı git gide büyüyerek  
2032'de iflas edecek**



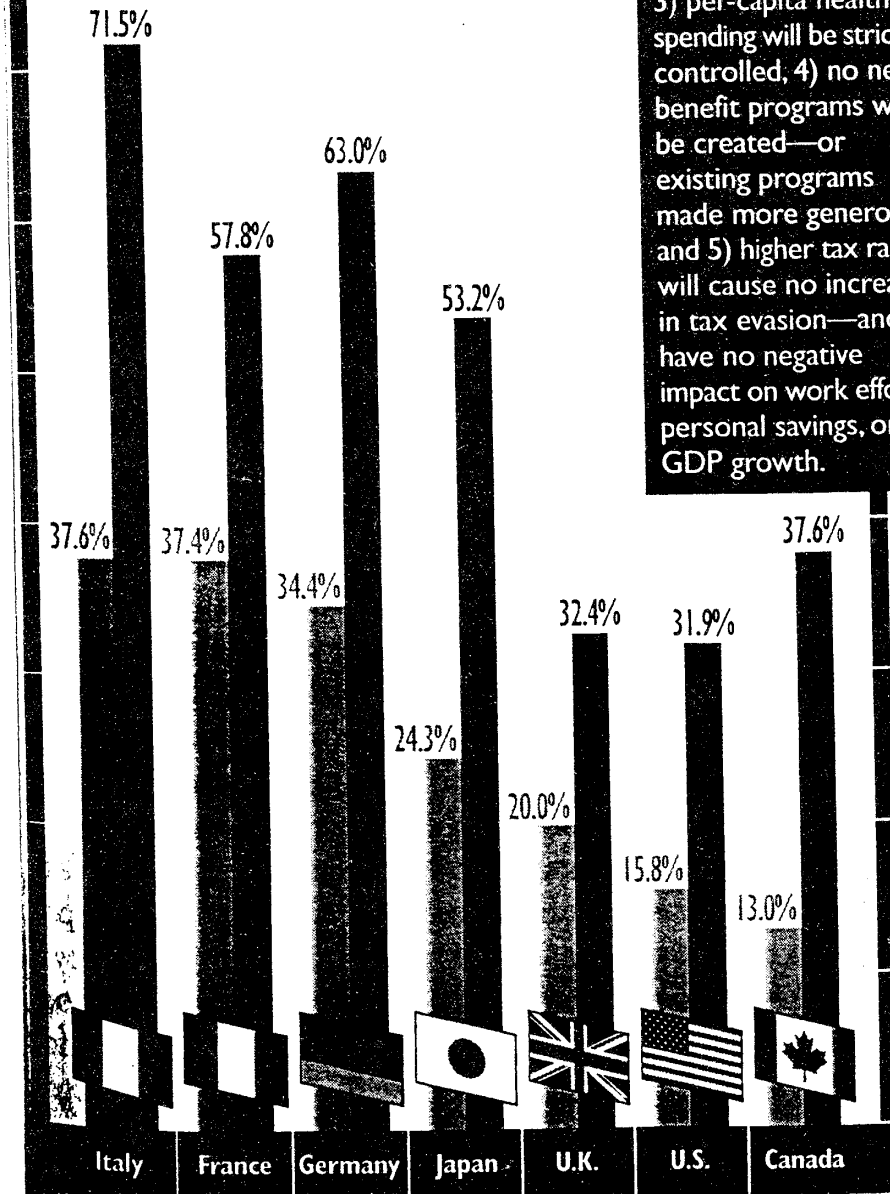
**Sosyal güvenlik giderleri vergilerden karşılanmak istenirse,  
bordrolardaki vergi oranı ne olur?**

**Raising taxes to cover current  
retirement promises would impose  
a crushing burden on future workers.**

Total payroll tax rate\*, assuming  
that it is raised to cover  
additional public spending on  
pensions and health benefits

1995 2030

And even this assumes  
that: 1) fertility will  
rebound, 2) longevity  
growth will decelerate,  
3) per-capita health  
spending will be strictly  
controlled, 4) no new  
benefit programs will  
be created—or  
existing programs  
made more generous,  
and 5) higher tax rates  
will cause no increase  
in tax evasion—and  
have no negative  
impact on work effort,  
personal savings, or  
GDP growth.



\*OECD (1996); SSA (1997); author's calculations

Rate is measured (gross) as a % of total wages, including employer contribution. Includes contributions to social welfare programs, from pensions and health to disability and unemployment compensation.

## Erkeklerde emeklilik yaş ortalamasında düşüş

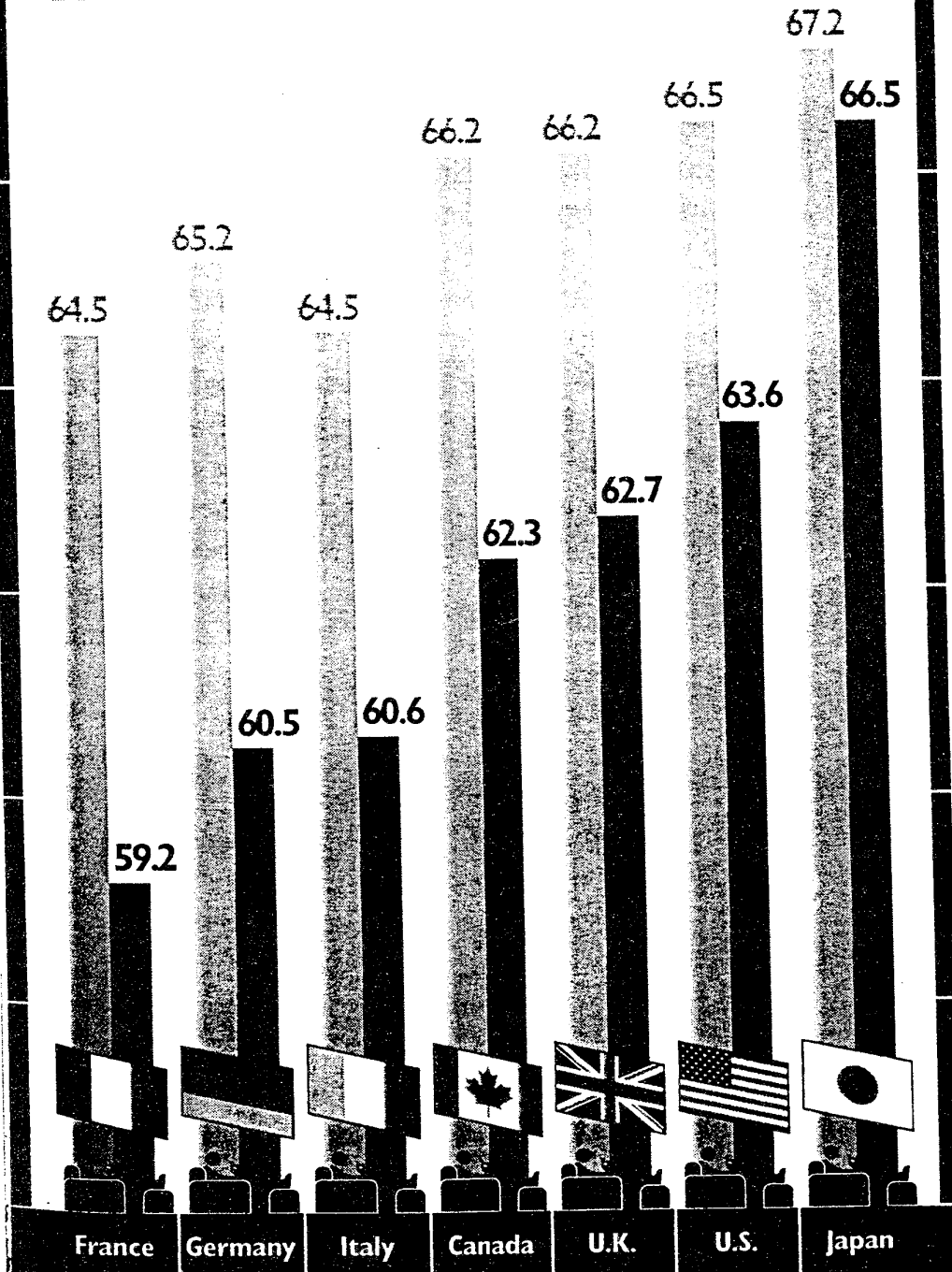
The average age of retirement for men has fallen dramatically.



Average retirement age\* for men

1960

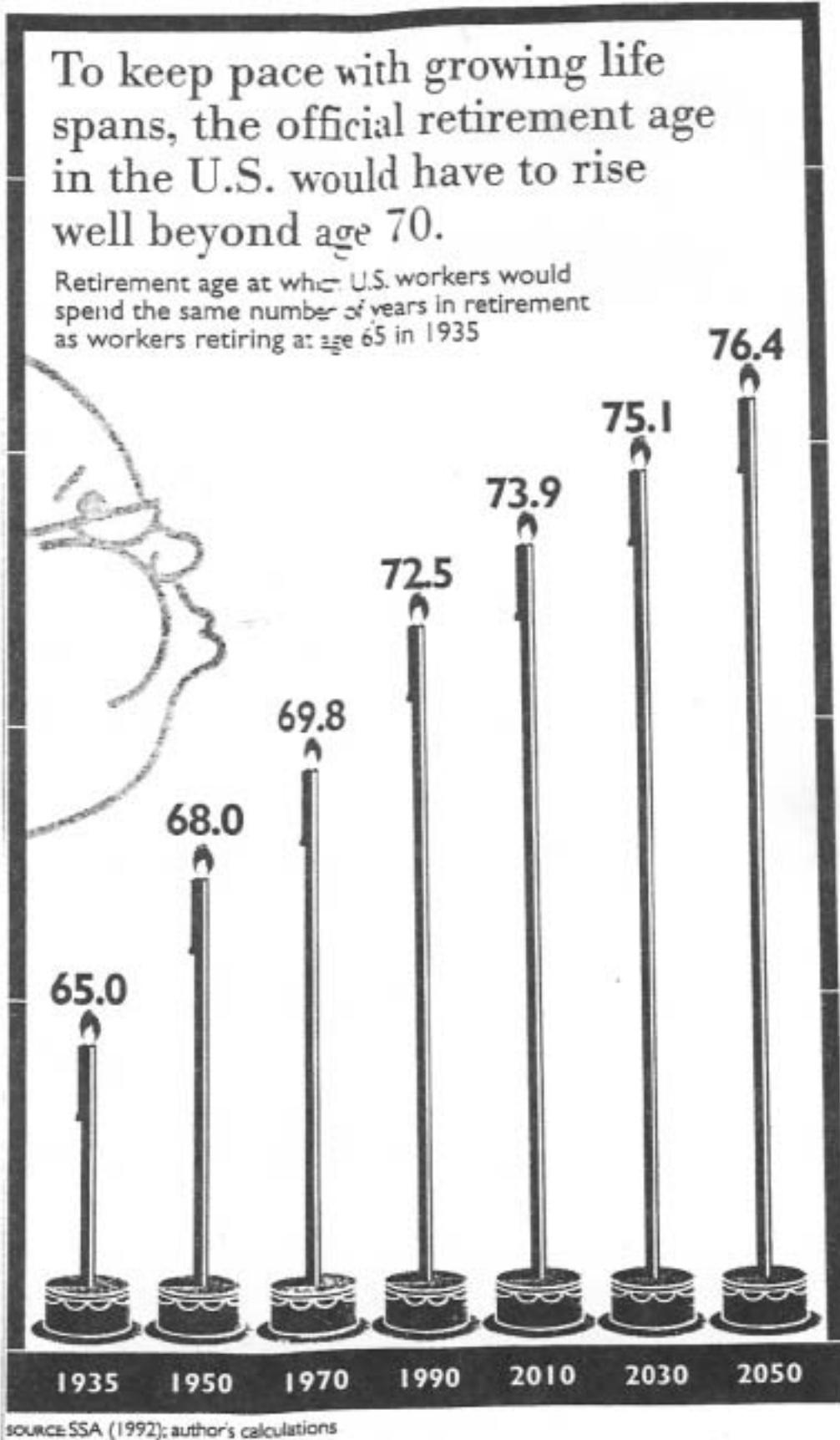
1995



SOURCE OECD (1998)

\* Defined as age of total withdrawal from the labor force

*Uzayan ömre orantılı olarak emeklilik yaşında gereken yükseltme.*



2050'de dünyanın en kalabalık 12 ülkesi arasında bugünün gelişmiş ülkelerinden yalnızca ABD bulunacak.

By 2050, the twelve most populous nations will include only one of today's developed countries: the United States.

Largest countries ranked according to population

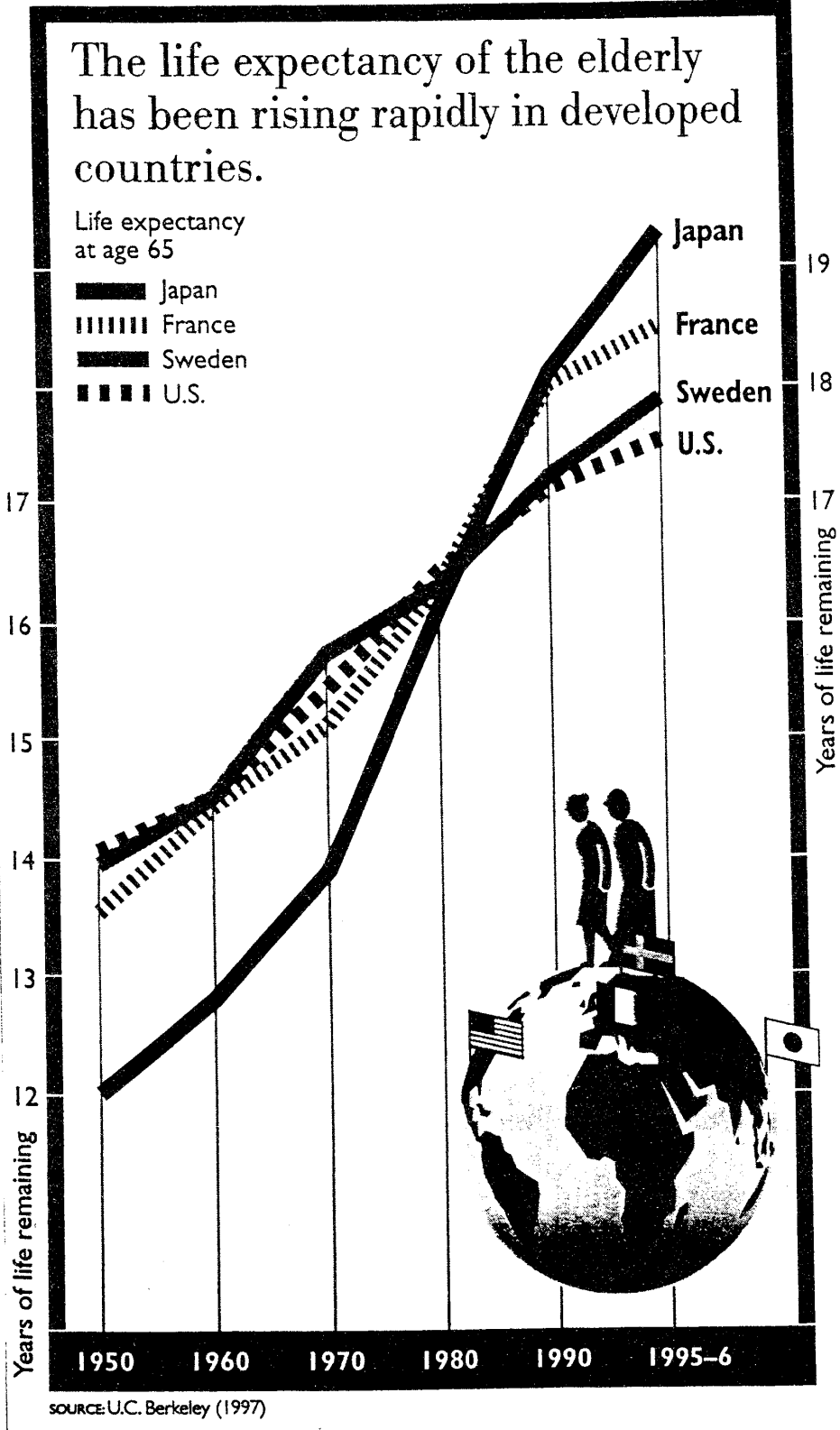


	1950	1998	2050
1	CHINA	CHINA	INDIA
2	INDIA	INDIA	CHINA
3	<b>U.S.*</b>	<b>U.S.</b>	<b>U.S.</b>
4	<b>RUSSIAN FED.</b>	INDONESIA	PAKISTAN
5	<b>JAPAN</b>	BRAZIL	INDONESIA
6	INDONESIA	PAKISTAN	NIGERIA
7	<b>GERMANY</b>	<b>RUSSIAN FED.</b>	BRAZIL
8	BRAZIL	<b>JAPAN</b>	BANGLADESH
9	<b>U.K.</b>	BANGLADESH	ETHIOPIA
10	<b>ITALY</b>	NIGERIA	CONGO
11	<b>FRANCE</b>	MEXICO	MEXICO
12	BANGLADESH	<b>GERMANY</b>	PHILIPPINES

source: UN (1998)

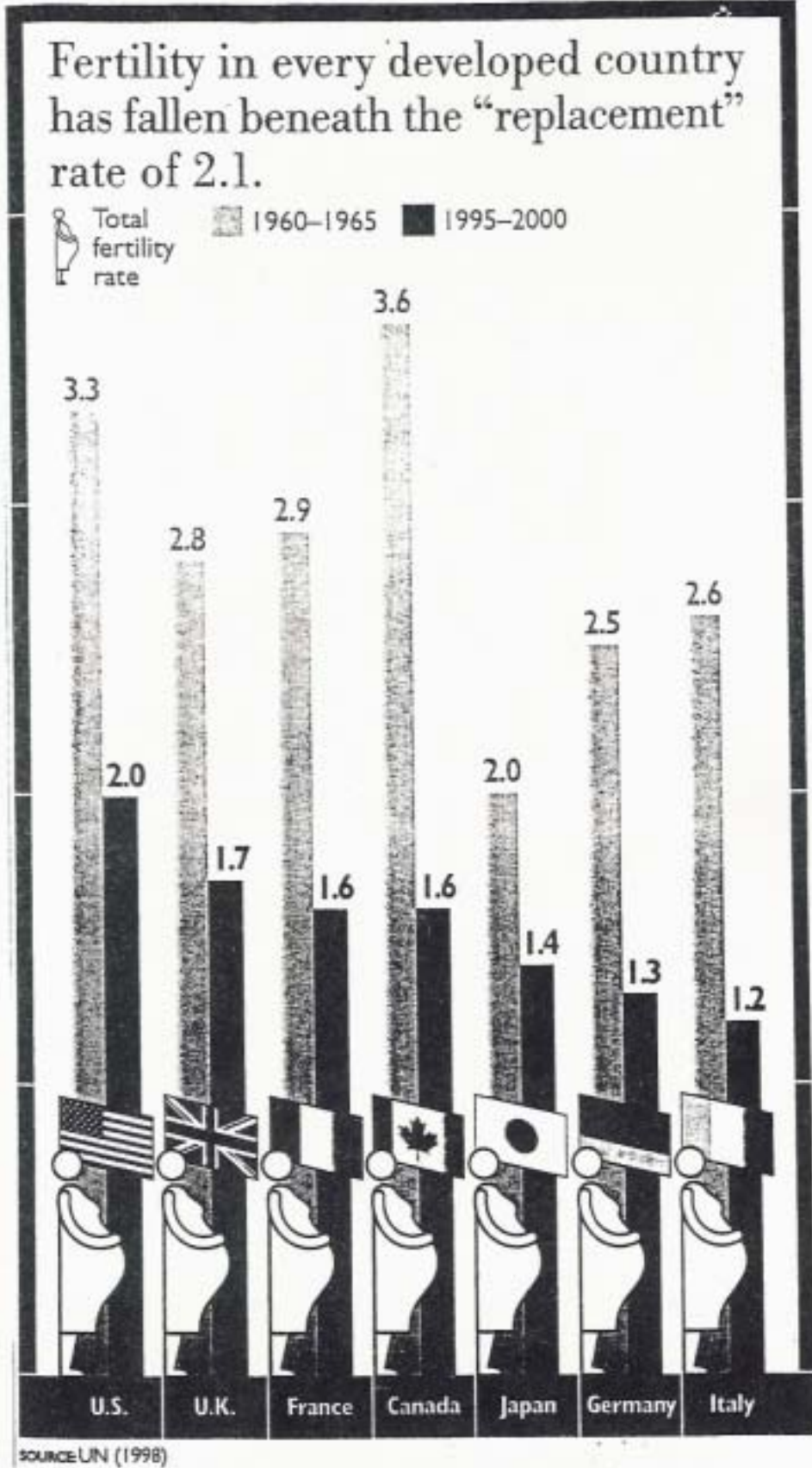
\* Gray boxes indicate "first" or "second" world countries

**Gelişmiş ülkelerde 65 yaşından sonra yaşanan ortalama yıl sayısı.**





Gelişmiş ülkelerde doğurganlık oranı 2.1'lik "ikame oranı"nın altına düşmüş bulunuyor.



1998 ile 2050 arasında nüfusu azalması beklenen ülkeler

A stunning number of countries are projected to lose population over the next fifty years.



Countries projected to lose population between 1998 and 2050

	1998	2050	Population in millions
Austria	8.1	7.1	
Belarus	10.3	8.3	
Belgium	10.1	8.9	
Bulgaria	8.3	5.7	
Croatia	4.5	3.7	
Cuba	11.1	11.1	
Czech Rep.	10.3	7.8	
Denmark	5.3	4.8	
Estonia	1.4	0.9	
Finland	5.2	4.9	
Germany	82.1	73.3	
Greece	10.6	8.2	
Hungary	10.1	7.5	
Italy	57.4	41.2	
Japan	126.3	104.9	
Latvia	2.4	1.6	
Lithuania	3.7	3.0	
Netherlands	15.7	14.2	
Poland	38.7	36.3	
Portugal	9.9	8.1	
Romania	22.5	16.4	
Russian Fed.	147.4	121.3	
Slovakia	5.4	4.8	
Slovenia	2.0	1.5	
Spain	39.6	30.2	
Sweden	8.9	8.7	
Switzerland	7.3	6.7	
Ukraine	50.9	39.3	
U.K.	58.6	56.7	
Yugoslavia	10.6	10.5	
<b>TOTAL</b>	<b>784.8</b>	<b>657.7</b>	

SOURCE: UN (1998)

**Gelişmiş ülkelerin toplam nüfusu 2028'de tepe noktasına ulaşip düşmeye başlayacak.**

